

УДК 342.7

JUDICIAL PROTECTION AT THE NATIONAL AND INTERNATIONAL LEVEL AS THE MOST EFFECTIVE GUARANTEE OF RESTORATION OF VIOLATED HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS
СУДОВИЙ ЗАХИСТ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ, ЯК НАЙБІЛЬШ ДІЙОВА ГАРАНТІЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ПРАВ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЛЮДИНИ

Penkov S.V. / Пеньков С.В.*d.j.s., as.prof / д.ю.н., доц.*<https://orcid.org/0000-0003-4044-5824>*Higher Private Educational Institution «Dnipro Humanitarian University»**35a Vasyl Slipak Str., Dnipro, Ukraine**Вищий навчальний приватний заклад Дніпровський гуманітарний університет**Україна, м. Дніпро, вул. Василя Сліпака, 35^а***Voloshyna M.O. / Волошина М.О.***Ph.D, / к.ю.н.*<https://orcid.org/0000-0001-9416-6885>*Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, 26 Gagarina Avenue, Dnipro, Ukraine**Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ**Україна, м. Дніпро, проспект Гагаріна, 26*

Анотація. В роботі розглянуто стан конституційного забезпечення судового захисту прав і свобод громадян. Визначено погляди науковців до забезпечення принципів верховенства права та здійснення правосуддя. Проаналізовано стан виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні та в інших державах європейської спільноти. Зроблено висновки щодо необхідності підвищення ефективності здійснення заходів із забезпечення основних прав і свобод громадян.

Ключові слова: Конституція України, Європейський суд з прав людини, права і свободи громадян, судовий захист.

Abstract. The article examines the state of constitutional provision of judicial protection of the rights and freedoms of citizens. The views of scientists on ensuring the principles of the rule of law and the administration of justice are identified. The authors analyse the state of enforcement of judgments of the European Court of Human Rights in Ukraine and other European Community countries. The authors draw conclusions about the need to improve the efficiency of measures to ensure fundamental rights and freedoms of citizens.

Key words: Constitution of Ukraine, European Court of Human Rights, rights and freedoms of citizens, judicial protection.

Вступ.

Конституція та закони України надають громадянам право захищати свої права та свободи. Згідно ст. 27, 55 Конституції, кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами. [1, ст. 27, 55]

Крім того, захист прав і свобод людини і громадянина є прямим обов'язком держави і фундаментальним принципом існування будь-якої демократичної держави та діяльності всіх державних органів, в т.ч. і правоохоронних. Одним із дійових засобів захисту, на сучасному етапі є саме судовий захист громадян, їх основоположних прав і свобод від незаконних посягань.

Основний текст.

Згідно розділу III Декларації «Про державний суверенітет України» та ст. 6 Конституції, державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. [2, розд. III; 1, ст. 6] Однією з передумов такого поділу влади буда ідея забезпечення судового захисту прав і свобод громадян, як юридичної гарантії від свавілля не тільки окремих осіб, а і держави. Загальні принципи судового захисту основоположних прав і свобод закріплені у Конституції України. [1, ст. 8]

Розвиток ідея судового захисту прав громадян знайшла у ст. 55 Конституції, згідно яких права і свободи людини і громадянина захищаються судом, кожному гарантується оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. [1, ст. 55] Право на судовий захист не може бути обмежено. [1, ст. 64] Як зазначав Конституційний суд України у своїх рішеннях, судовий захист вважається найбільш дієвою гарантією відновлення порушених прав і свобод і, право на судовий захист є однією з конституційних гарантій реалізації інших прав і свобод, захисту їх від порушень і протиправних посягань. У правовій державі, звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. [3]

Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається, юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. [1, ст. 124] Статтею 129 Конституції до основних засад судочинства, зокрема віднесено забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення, а також обов'язковість його виконання. Забезпечення виконання судового рішення покладено на державу, контроль за його виконанням здійснює суд. [1, ст. 129] Таким чином, реальність судового захисту прав і свобод громадян забезпечується наданням судовим рішенням сили державного примусу.

Правосуддя є традиційним об'єктом юридичної науки, невіддільним від практичної юридичної діяльності. [4] Конституційний суд України зазначав, що правосуддя – це самостійна галузь державної діяльності, яку суди здійснюють шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, встановлений законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ. [5] Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах. [6]

У свідомості більшості громадян правосуддя асоціюється перш за все саме із справедливістю. До речі терміни «правосуддя» та «справедливість» в англійській мові визначаються одним словом «justice». Цим же словом визначено і термін «юстиція». [7] Але само поняття «справедливість» має суб'єктивний, оціночний характер, те що, вважається цілком справедливим для одного, може мати протилежне значення для іншого. Тому правосуддя не може здійснюватись лише на підставі уявлень про справедливість, а повинно

враховувати і вимоги чинного законодавства. [8]

Подальший цивілізаційний розвиток суспільства і права та людства в цілому, призвів до беззаперечного визнання прав людини і громадянина на міжнародному рівні, інтернаціоналізації юридичних формулювань прав людини, розробки та втілення міжнародних договорів (хартій, конвенцій і т.ін.), що визначають права людини і громадянина, визнання державами, що до них приєдналися та ратифікували їх наднаціонального характеру або частиною національного законодавства, поширення співробітництва країн у питаннях про права людини.

Хоча ряд прав людини, як-от: заборона катувань та певні елементи права на справедливий суд – абсолютні й не можуть бути обмежені за будь-яких обставин, міжнародні договори про права людини дозволяють встановлювати обмеження на окремі права, але виключно в рамках чітко визначених параметрів. Відповідно, втручання, пов'язані, наприклад, зі здійсненням діяльності поліції, допустимі лише тоді, коли вони передбачені законом та необхідні в демократичному суспільстві в інтересах законної мети, конкретно згаданої у відповідних міжнародних стандартах з прав людини, та пропорційно до цієї мети. [9] Але, визнання прав людини та декларування прагнень їх неухильного дотримання і виконання виявилось недостатнім. Виникла необхідність здійснення надійного захисту основоположних прав і свобод людини. Одним із шляхів захисту міжнародним співтовариством було обрано саме судовий захист для чого було створено ряд відповідних інститутів, серед яких найбільш відомим та впливовим на Європейському континенті став Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Визнання Україною міжнародного захисту прав і свобод громадян закріплено у статтях 9 та 55 Конституції України згідно яких чинні міжнародні договори згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (далі – ВР України), є частиною національного законодавства України та кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. [1, ст. 9, 55]

Юрисдикція ЄСПЛ поширюється на всі держави – члени Ради Європи, які ратифікували Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Україна ратифікувала Конвенцію 17 липня 1997 року і зобов'язалася виконувати остаточні рішення ЄСПЛ у будь-яких справах, в яких вона є стороною.

Відповідно до п. 2 ст. 46 Конвенції остаточні рішення передаються до Комітету міністрів Ради Європи (далі – КМ РЄ), який здійснює нагляд за його виконанням і у своїй діяльності керується Правилами щодо контролю за виконанням рішень ЄСПЛ та умов дружнього врегулювання. [10] Рішення ЄСПЛ вважається виконаним після ухвалення на засіданнях КМ РЄ відповідної резолюції (рішення), яка виноситься після надання державою інформації про вжиття всіх належних заходів індивідуального та загального характеру на виконання відповідного рішення Європейського суду.

За інформацією Міністерства юстиції України у 2015 році КМРЄ було визнано такими, що виконані Україною 14 рішень ЄСПЛ, у 2016 році – 4 рішення, у 2017 – 100 рішень, у 2018 – 318 рішень, у 2019 – 443 рішення.* З наведеної статистики вбачається стійка тенденція зростання кількості виконаних рішень ЄСПЛ, що безумовно свідчить про додержання Україною взятих на себе зобов'язань з цього питання. Крім того, на виконання рішень Європейського суду по суті скарг з державного бюджету України було сплачено у 2015 році – 639981,9 тис.грн., у 2016 році – 612294,3 тис.грн., у 2017 – 61365,8 тис.грн., у 2018 – 32646,8 тис.грн.** [11]

В той же час, згідно статистичних даних опублікованих Офісом Ради Європи, Україна посідає 7 місце з кінця з невиконання рішень ЄСПЛ. Станом на 6 липня 2019 року Україна виконала рішення у 63,48% випадків (944 справи), очікують виконання 36,52% (543 справи). Позаду України такі країни, як Молдова – виконала 62,27% (269 справ), очікують виконання 163 справи (37,73%); Мальта – виконала рішення у 45 справах (61,64%), очікують виконання 28 справ (38,36%); Вірменія – виконала рішення у 61 справі (58,10%), очікують виконання 44 справи (41,90%); Албанія – виконала рішення у 61 справі (58,10%), очікують виконання 44 справи (41,90%); Росія – виконала 1035 рішень у справах (39,01%) та очікують виконання 1619 (60,99%). Останнє місце посідає Азербайджан: 36 виконаних рішень (16,82%) та очікують виконання 178 (83,18%). [12]

Крім тривалого часу виконання вже прийнятих, остаточних рішень ЄСПЛ існує ще одна досить серйозна проблема, що у значній мірі перешкоджає доступу до судового захисту порушених прав людини і основоположних свобод на міжнародному рівні. В результаті підвищення обізнаності громадян України та інших європейських держав щодо можливості захисту в міжнародному суді, успішного вирішення спорів на користь позивачів, ЄСПЛ став користуватися великою популярністю, як ефективний засіб відновлення порушених прав і свобод. Як наслідок – різке збільшення кількості скарг до ЄСПЛ, що призвело до значної черги зі справ. Для того, щоб почати розглядати справу інколи потрібно до 5 років.

Висновки. Було розглянуто основні засади судового захисту прав і свобод громадян, стан виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні та в інших європейських державах. Тривалий час розгляду справ в ЄСПЛ та виконання остаточних рішень визначено, як суттєвий недолік при здійсненні судового захисту основоположних прав і свобод громадян.

З урахуванням викладеного, з метою зміцнення міжнародного авторитету України, зменшення обґрунтованих звернень до ЄСПЛ і втрат бюджету на виконання його рішень та, найголовніше, забезпечення надійного та ефективного судового захисту прав і основоположних свобод громадян на національному рівні, необхідно постійно здійснювати заходи з утвердження і забезпечення прав і свобод людини, що є прямим конституційним обов'язком держави, в т.ч. і шляхом удосконалення вітчизняного законодавства.

* На дату звернення статистика за 2020-2022 роки відсутня.

** На дату звернення статистика за 2019-2022 роки відсутня.

Література:

1. Конституція України. // URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення 24.03.2023 р.)
2. Про державний суверенітет України: декларація. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення 24.03.2023 р.)
3. Рішення Конституційного суду України від 09.09.2010 р. № 19-рп/2010. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-10#Text>; від 08.04.2015 р. № 3-рп/2015 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text> та від 12.04.2012 № 9-р/2012 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text> (дата звернення 24.03.2023 р.)
4. Бігун В.С. Правосуддя як мета та мета правосуддя (до питання про філософію правосуддя) / В. Бігун // Держава і право. – 2009. – Вип. 46. – С. 9-13. // URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8960/02-Bigun.pdf?sequence=1> (дата звернення 24.03.2023 р.)
5. Ухвала Конституційного суду України від 14.10.1997 р. № 44-з. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vz44u710-97#Text> (дата звернення 24.03.2023 р.)
6. Рішення Конституційного суду України від 30.01.2003 р. № 3-рп/2003. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text> (дата звернення 24.03.2023 р.)
7. Займовский С.Г. Краткий англо-русский и русско-английский словарь. / С. Займовский // Державне видавництво іноземних та вітчизняних словників. М.: 1959.
8. Малишев Б.В. Судова правотворчість як засіб досягнення мети правосуддя / Б. Малишев // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – Вип. 1 (5). – С. 47-62. URL: http://vru.gov.ua/Docs/visnik05_03.pdf (дата звернення 24.03.2023 р.)
9. Довідник керівника поліції – поліцейська діяльність, керована розвідувальною аналітикою / ІЛР : навчальний посібник / Користін О.Є., Пефтієв Д.О., Пеньков С.В., Некрасов В.А.; за заг. ред. Вербенського М.Г. – К.: «Видавництво Людмила», 2019. – 120 с. // URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/10630> (дата звернення 24.03.2023 р.)
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 24.03.2023 р.)
11. Інформація щодо виконання рішень ЄСПЛ. Міністерство юстиції України. Офіційний сайт. // URL: <https://minjust.gov.ua/m/informatsiya-schodo-vikonannya-rishen-evropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-u-spravah-proti-ukraini> (дата звернення 24.03.2023 р.)
12. Попов С. Україна посідає 7-е місце з кінця з невиконання рішень Європейського суду з прав людини. // Судебно-юридическая газета. // URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/150919> (дата звернення 24.03.2023 р.)